

Particularități morfosintactice ale indefinitului *tot* în limba română veche

Isabela Nedelcu*

Facultatea de Litere, Universitatea din București, Str. Edgar Quinet 5–7, Sector 1, 010017 București, România
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Calea 13 Septembrie 13, 050711 București, România

Despre articol

Istoric:

Primit 26 mai 2017

Acceptat 3 iunie 2017

Publicat 30 septembrie 2017

Cuvinte-cheie:

pronume indefinit

adjectiv indefinit

cuantificator

română veche

variație

Rezumat

În acest articol se stabilesc și se discută, prin raportare la limba actuală, o serie de particularități morfosintactice ale indefinitului *tot* în limba veche: forme care s-au pierdut, modalități mai multe (sintetică, analitică și mixtă) de exprimare a genitiv-dativului singular și plural, topica mai permisivă și posibilitatea de a se construi cu un substantiv nearticulat. Descrierea particularităților gramaticale ale cuantificatorului *tot* evidențiază o mare variație: (i) între realizarea sintetică, realizarea analitică și cea mixtă a genitiv-dativului (*toatei* + substantiv la genitiv-dativ, *a/la/de toată* + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, *a toată* + substantiv la genitiv-dativ); (ii) între forma (pronominală și adjectivală) cu particula finală *-a* și cea fără *-a* (*tuturor*, *tuturora*; *tuturor oamenilor*, *tuturora fraților*); (iii) între postpunerea și antepunerea lui *tot* în raport cu anumite pronume (*ei toți*, *toți ei*); (iv) între structura cu substantiv articulat și cea cu substantiv nearticulat (*toate zilele*, *toate zile*). Comparația cu limba actuală arată că, în unele cazuri, variația a fost eliminată, iar în altele se păstrează.

1. Introducere

Pronumele și adjectivul pronominal indefinit *tot*, cu rol de cuantificator universal, prezintă, în limba veche (secolele al XVI-lea – al XVIII-lea), o serie de particularități morfologice și sintactice, dintre care cele mai evidente vor fi semnalate și discutate în articolul de față.

Contextele extrase din corpusul de limbă veche ilustrează atât valoarea globalizantă a cuantificatorului universal *tot* (1a), cât și valoarea distributivă, care apare atunci când acesta se construiește cu un substantiv la singular utilizat generic, fiind sinonim cu *fiecare* (1b) (vezi Giurgea, 2013, p. 169; Stan, 2016b, p. 352 pentru valoarea de cuantificator universal distributiv a lui *tot* antepus substantivului).

- (1) a. cistitul împărat și cu *tot* svatul și cu *toată* țara mării lui și cu *toț* domnii creștinești să aibă a îmbla și a griji pentru nevoia mea, *toți* să mă scumpere den robie (dî.1600, XXXIV)
- b. *tot* creștinul, oare păcătos, oare drept, are cineș îngerul său socotitoriu (CazV.1643, 22^r)

2. Particularități morfologice ale pronumelui și ale adjectivului pronominal *tot*

Ca și în limba actuală, indefinitul *tot* distinge forme în funcție de gen și număr: *tot* m.sg., *toată* f.sg., *toți* m.pl., *toate* f.pl. Diferențe—parțiale—față de limba actuală se înregistrează în exprimarea cazurilor oblice. Aceste diferențe apar numai la genitiv-dativ singular, pentru că la genitiv-dativ plural în cele două perioade ale limbii forma este identică: *tuturor(a)*. Astfel, dacă în limba actuală *tot* nu are formă de genitiv-dativ singular, în limba veche acesta cunoaște, în ipostaza adjectivală, forma de feminin *toatei* (2a–e), atestată la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea (Pană Dindelegan, 2013, p. 166–167), în texte originale și traduse¹.

* Adresă de corespondență: isabela.nedelcu@yahoo.com.

¹ Forma adjectivală *toatei* este întâlnită încă, dar foarte rar, în secolul al XIX-lea (Croitor, 2015, p. 149).

- (2) a. făcătoriu a *toatei* ființe, Dumnezeu (FN.1693–704, 69)
 b. otcircumitori romani *toatei* Dachii (Cist.1700–50, 24^f)
 c. voievodul *toatei* Ghermanii (Cist.1700–50, 79^v)
 d. au mijlocit viața a *toatei* lumi (AD.1722–5, 167^r)
 e. ajutoriul a *toatei* oști (Bvs.1763, 21^v)

Forma de genitiv-dativ masculin singular *totului* este rară și se întâlnește în îmbinări precum *cu totului*, *cu totului tot*, *de totului tot* (3a–c)².

- (3) a. Trupurile lor întregi cu totă carnea și pelița, cum ar hi de vro lună adormiți și zvîntați, palmele, unghile, urechile, nasul, *cu totului* întregi, neprăbușiți (Dvs.1682–6, 487^v)
 b. Iar altă oaste, cîtă au avut Șfedul în Țara Căzăcească, doo obuzuri, cu totul au luat-o moscalii, cu ghenărari, cu ofițeri, cu cară, cu puști, *cu totului tot* și cu multă avere (NL~1750–66, 187)
 c. Împărțirea căsașilor cînd să va face pentru aceaste vini (...) să înțeleage să fie până la o vreamă, iară nu *de totului tot* (Prav.1646, 115)

Mai frecventă—și înregistrată încă din primele texte—este modalitatea analitică de exprimare a genitiv-dativului singular în grupul nominal conținînd pe prima poziție cuantificatorul *tot*, situație în care intervin prepoziția *a* (cel mai adesea) (4a–g) și *la* pentru exprimarea genitiv-dativului (4h–i) sau *de* pentru exprimarea genitivului (4j), iar *tot* are formă de nominativ-acuzativ. În multe texte, precum PH.1500–10, Dî, CC¹.1567, MC.1620, ȘT.1644, SVI~1670, genitiv-dativul singular feminin al lui *tot* se exprimă exclusiv analitic. În alte texte, forma *toatei* este fie inferioară numeric realizării prepoziționale a relației de genitiv-dativ (de pildă, în Bvs.1763, *toatei* are 27,59% din atestări și *a/la/de toată*, 72,41%), fie inexistentă sau, dimpotrivă, singura variantă de utilizare (în CDicț.1691–7, apare numai gruparea prepozițională, nu și *toatei*, în schimb, în FN.1693–704, se întâlnește *toatei* de opt ori, nu și gruparea prepozițională, în Cist.1700–50, se găsește numai *toatei* de două ori, nu și gruparea prepozițională).

- (4) a. peirea *a toată* creștinătatea (Dî.1600, XXXIII)
 b. împărat *a tot* pămîntul (PH.1500–10, 40^r)
 c. Dat-au hrană *a toată* pelița (PH.1500–10, 116^f)
 d. împăratul *a totu* iaste Tatăl nostru den ceriu (CS_{xv}.1619, 122^f)
 e. naintea *a toată* curtea (MC.1620, 44^v)
 f. nește începături *a tot* rrăul (SVI~1670, 257^r)
 g. veni-va Hristos, Dumnezeuul nostru, să judece *a toată* lumea (SVI~1670, 60^v)
 h. au dat poroncă *la toată* boierimea (NL~1750–66, 386)
 i. toate le-au împărțit *la toată* oastea (Bvs.1763, 140^v)
 j. asupra *de tot* copaciul (DPar.1683, II/8^r)³

În ceea ce privește genitiv-dativul plural, ca și în limba actuală, în limba veche, se utilizează forma sintetică (pronominală sau adjectivală), care prezintă desinența *-or* (5a–c).

- (5) a. desupra *tuturora* (Dî.1600, XXXII)
 b. Faraon dzise *tuturor* eghipteanilor (PO.1582, 145)
 c. să facă voia *tuturor* dracilor (NT.1648, 192^r)

Forma sintetică de genitiv-dativ plural este concuroasă (la fel ca cea de genitiv-dativ singular) de construcția cu prepoziția *a* (6a–d), sau, mai rar, *la* (6e) ori *de* (pentru exprimarea genitivului) (6f), urmată de *tot* (și de substantiv) la forma de nominativ-acuzativ.

²Îmbinări precum *cu totului*, *cu/in totului tot* sînt atestate rar și în secolul al XIX-lea (Croitor, 2015, p. 149–150).

³De observat că în structura cu *de* pentru marcarea genitivului, prepoziția este urmată de un grup nominal determinat definit. Acest tip de structură s-a pierdut.

- (6) a. rădăcina *a toate* bunătățile iaste dragostea (CC².1581, 47)
 b. judecătoriu *a toți*, viiloru și morțiloru (CC².1581, 509)
 c. duminica *a toți* sfinții (CS_{IV}.1590–602, 36^v)
 d. denaintea *a toți* (SVI~1670, 227^r)
 e. zîoa cea dintîi *la toate* lunile (CDicț.1691–7, 276)
 f. cărticică înșamnătoare *de toate* lucrurile zilești (CDicț.1691–7, 159)⁴

Forma pronominală de genitiv-dativ plural include, dar nu obligatoriu, particula finală *-a*, la fel ca în limba actuală [de comparat (7a–b) cu (8a–d)]. În multe texte, formele pronominale cu *-a* final și fără *-a* coexistă (DÎ, CC¹.1567, MC.1620, SVI~1670, DPar.1683, CLM.1700–50, BVS.1763); mai rar se utilizează o singură formă (de pildă, în PH.1500–10, ȘT.1644 și Prav.1780, apare numai *tuturor*, folosit ca pronume, dar și ca adjectiv).

- (7) a. da *tuturora* den dăstul toate (SVI~1670, 262^r)
 b. *Tuturora* această muștrare făcea (CLM.1700–50, 177^r)
 (8) a. fața *tuturor* unul cătră alalt să stea (PO.1582, 262)
 b. Facem de scire *tuturoru* (DÎ.1593, CXIII)
 c. ziditoriul *tuturor* (ȘT.1644, 203)
 d. Înșă nu era cu știrea *tuturor* pentru Dabijea vodă (CLM.1700–50, 318^r)

În schimb, forma adjectivală de genitiv-dativ plural se comportă diferit față de limba actuală (care nu acceptă finala *-a*: **tuturora copiilor*), fiind înregistrată în textele de limbă veche atît fără *-a* (9a–b), cît și cu *-a* (10a–d). În unele texte din corpusul utilizat, se întîlnește numai *tuturor* adjectival (DÎ, PH.1500–10, MC.1620, ȘT.1644, DPar.1683, Prav.1780), iar în altele, se găsesc atît *tuturor*, cît și *tuturora* în ipostază adjectivală (CC¹.1567, PO.1582, NT.1648, SVI~1670, BVS.1763).

- (9) a. înainte *tuturor* oamenilor (CC¹.1567, 128^r)
 b. izvorul a *tuturor* răutăților (CLM.1700–50, 239^r)
 (10) a. au porîncit apostolilor și *tuturora* popilor (CM.1567, 255^r)
 b. făcea bucurie mare *tuturora* fraților (NT.1648, 154^v)
 c. Știi cîte făcuiu celora ce se chema călugări și *tuturora* creștinilor? (SVI~1670, 19^r)
 d. imperator al *tuturora* părților lumii (BVS.1763, 107^r)

În limba actuală, particula *-a* marchează absența grupului determinat definit și distinge la genitiv-dativ plural pronumele indefinit *tot* de adjectivul indefinit. Elementul nominal vid presupus de pronumele *tuturora* poate fi recuperat, atît în limba actuală, cît și în limba veche, prin raportare la un antecedent (11a) sau, în afara unui antecedent, poate primi o interpretare generică (11b) (vezi Giurgea, 2010, p. 169–171 pentru interpretarea elementului vid ca *pro-N* și pentru citirile posibile ale acestuia).

- (11) a. împlie sacii acestor oameni; cu grîu, atîta cît vor putea duce și banii *tuturora* [Ø_i] pune desupra în sacii lor (PO.1582, 155)
 b. Soarele dereptu iaste Dumnezeu, cumu iaste scrisu că *tuturora* [Ø] întru un chipu luminează lucirea dulceției sale (CC².1581, 439)

Structurile conținînd o formă adjectivală cu particula *-a* și un nume determinat definit arată că, în limba veche, finala *-a* nu presupune în mod necesar o elipsă (un *pro-N*). Și în alte structuri din limba veche, cum sînt cele cu indefinitul *fiecare* (12a) sau cu relativul *care* (12b), forma adjectivală de genitiv-dativ poate avea, spre deosebire de limba actuală, finala *-a* (la fel ca forma pronominală).

⁴În legătură cu exemplul (6f), înregistrat de Pană Dindelegan (2013, p. 168), autoarea atrage atenția că grupul nominal în genitiv are trăsătura [+ Definit], iar *de* este selectat de un adjectiv postverbal derivat în *-tor*.

- (12) a. Cu greu și cu strimt iaste neștine a da cap și începătură *fiștecăruia* lucru (Cist.1700–50, 1^r)
 b. au tăbărit în coasta unui deal, ce ai lui oameni mai nainte îl cuprinsease, deasupra *căruia* deal, trimițându-se viglele, să putea dăscoperi și a vedea oastea neprietenului (Bvs.1763, 77^v)

Cînd *tot* este primul component al grupului nominal, exprimarea genitiv-dativului singular sau plural cunoaște și o marcă mixtă, prin prepoziția *a* și flectivul de genitiv-dativ atașat radicalului substantival (13a–g)⁵. În asemenea structuri, care s-au pierdut, cazul se exprimă redundant, la ambii componenți ai grupului nominal. Repetarea trăsăturii de caz este posibilă în limba veche și în alte structuri, cum sînt cele în care articolul marchează cazul la mai multe componente ale grupului (14) (Stan, 2016a, p. 291–292).

- (13) a. Și-l puse domnu casei sale și giudețu *a toată agonisiteei* sale (Ph.1500–10, 88^v)
 b. gice *a toți creștinilor* (cc¹.1567, 6^v)
 c. muma *a toți viilor* (Po.1582, 21)
 d. Și dziseră Moisi și Aron *a toți fiilor* lu Israil (Po.1582, 231)
 e. sîntem slugi credincioase *a toată creștinătăței* (Dî.1600, XLIV)
 f. înaintea *a tot săborului* (Ad.1722–5, 127^v)
 g. cu multă păreare rea *a tot norodului* creștinescu (Bvs.1763, 102^v)
 (14) cinstitului și preaosfințitului părintelui nostru arhiepiscop (DRH,B.1653, 14, apud Stan, 2016a, p. 291)

3. Particularități sintactice ale indefinitului *tot*

Și în ceea ce privește comportamentul sintactic al indefinitului *tot* se constată, pe de o parte, asemănări cu limba actuală, pe de altă parte, oscilații și particularități numai ale limbii vechi.

3.1. Topica indefinitului *tot*

Ca și în limba actuală, indefinitul *tot* poate apărea atît antepus (15a), cît și postpus grupului nominal (15b–c) (despre posibilitatea de deplasare a cuantificatorului *tot*, calificat drept „flotant” sau „extern”, vezi Stan, 2015, p. 599; Nicolae, 2016, p. 152).

- (15) a. *toate* slugile lui (CS_{XI}.1583–619, 94^t)
 b. chemă slugile lui *toate* (CS_{XI}.1583–619, 96^v)⁶
 c. sfinții *toți* (CS_{IV}.1590–602, 36^v)

În limba veche, topica lui *tot* este mai permisivă, cuantificatorul putîndu-se deplasa în poziții pe care astăzi nu le mai acceptă, ca în exemplele (16a–e), unde *tot* este antepus unor pronume (16a–d) sau postpus (16e). În astfel de structuri, mai frecventă este topica pe care o întîlnim și astăzi (17a–c).

- (16) a. *toți voi* (Cl.1570, 34^v, apud Stan, 2016b, p. 352)
 b. *Toți voi* vă veți sminti în Mine în ceastă noapte (NT.1648, 35^t)
 c. căzu frică spre *toți ei* (NT.1648, 160^v)
 d. Pentru cari toate aceaste pricini *tuturor dumneavoastră* trebuie a fi cunoscut (Bvs.1763, 15^v)
 e. În acest chip fu dat lui Avraam ocină lui pămîntul lui Efron (...) pre vederea feciorilor lui Het și *acelora tuturora*, carii intra și eșia pre poarta orașului lor (Po.1582, 74)

⁵ Acest tip de marcă are reminiscențe în secolul al XIX-lea (Pană Dindelegan, 2013, p. 169; Nedelcu, 2015, p. 56).

⁶ În limba actuală, se întîlnesc structuri similare: *rudele lui toate* (internet).

- (17) a. Împreună întru alu meu liubovu împreunai pre voi, cumu iaste și urîciunea împreună spre voi *toți* (cc².1581, 470)
 b. *ei toți* giudecară pre El a fi vinovat morșiei (nt.1648, 61^v)
 c. zise Iacov casei sale și *tuturor acelora* carii era cu el (po.1582, 119)

O explicație pentru topica lui *tot* în raport cu anumite pronume, diferită de cea din limba actuală, poate fi influența textului original (de pildă, așa cum se arată în Stan, 2016b, p. 352 referitor la exemplul (16a), poziția cuantificatorului *tot* se explică prin traducerea după slavonă).

Tot a pierdut de asemenea disponibilitatea de a apărea după indefinitul alternativ *alt*, atît în grupul nominal cu nume exprimat (18a), cît și în cel cu elipsa numelui (18b–c). În limba actuală, este posibilă numai gruparea cu indefinitul *alte* „articulat” după *toate* (*toate altele*)⁷.

- (18) a. Hatmanii amîndoi au cădzut la robiie, Sinavschii și *alte toate capete* (CLM.1700–50, 246^t)
 b. *alte toate* va tocmi Dumnezeu (dî.1593, XCIII)
 c. Ceteaște și *alte toate* (cc¹.1567, 182^v)

3.2. Articularea/nearticularea substantivului cu care se construiește *tot*

Ca și în limba actuală, în limba veche, cuantificatorul *tot* cere ca substantivul—la singular sau la plural—cu care se combină să fie determinat definit, adică să fie însoțit de un articol definit enclitic (19a–b) sau de alt determinant definit (19c–e). Această condiție nu este respectată însă sistematic în limba veche, *tot* putînd selecta și un substantiv nearticulat (20a–p).

- (19) a. *totu omulu* e ca iarba (cc².1581, 221)
 b. Dumnezeu să iarte greșalele ce greșimu noi în *toate zilele* și în *toate ceasurile* (cc².1581, 47)
 c. *toți cei oameni* (cc¹.1567, 146^v)⁸
 d. semînșeei tale voiu da *toate aceaste ținuturi* (po.1582, 85)
 e. *toț alalți boiari* (dî.1599, XVIII)
- (20) a. spăl în *toate noști* așternutulu meu (ph.1500–10, 4^t)
 b. cu *toată usîrdie* numai ale lu Dumnezeu învățaturi să facemu (cc².1581, 466)
 c. noi *toți-lu* așteptămu în *toate zile* (cc².1581, 108)
 d. Și împlu Domnedzeu în a șaptea zi lucrul său ce făcu și odihni în a șaptea dzi, de *toate lucrure* ce era făcut (po.1582, 15)
 e. Luo iară Isau muierile sale, feciorii și featele sale și *toate suflete* din casa sa (po.1582, 123)
 f. Culegea drept însă den ea în *toate demîneși* cît putea fi destul pre mîncare (po.1582, 233)
 g. Noi ce-am putut amu făcut și isprava ți-am tremes în *tot chip* pre Iurgachi (dî.1593, XCIII)
 h. nu-l putea *toată lume* birui (fd.1592–604, 484^t)
 i. el usucă *toată iarbă* și *toț copacii* și *toată frundză* (fd.1592–604, 499^t)
 j. Svînta Besearică ce să amesteca în *toată vremea* și în *toate dzile* (șt.1644, 238–239)
 k. Spăla-voiu în *toate noști* patul meu (svi~1670, 96^t)
 l. acolea de față <este> mărturie *toată oaste* îngerească (svi~1670, 181^t)
 m. Cade-să tine în *toate vremi* a cînta în *toate glasuri* cuvioase, Fiiule a lui Dumnădzău (DPar. 1683, IV/9^t)
 n. au trimis soli pe la *toate țări* creștine (CLM.1700–50, 191^t)
 o. îmbla în *tot cias*, cum să dzice, cu dzilele a mînă (CLM.1700–50, 176^t)
 p. N-au lipsitu nemică den *toate podoabe* (CLM.1700–50, 237^t)

⁷Referindu-se la perioada 1521–1640, Frîncu (2009, p. 69) apreciază că o caracteristică a acesteia este folosirea frecventă a formelor „nearticulate” ale pronumelui *alt*.

⁸Asocierea directă a articolului demonstrativ *cel* cu substantivul nu mai este posibilă în limba actuală (e posibilă însă o structură ca *toți cei trei oameni*).

În structura care conține un adjectiv antepus substantivului (21a–b), se constată de asemenea oscilații de articulare, față de limba actuală, unde adjectivul este obligatoriu articulat [ca în (21a)].

- (21) a. *toate blagosloveștile glasuri* (svi~1670, 163^r)
 b. *Toată trupească mîngîiare* și răpaos, până în sfișit o arunca (svi~1670, 102^r)

Oscilații de articulare apar și cînd structura include un cuantificator numeric (22a–b), situație în care limba actuală a păstrat doar posibilitatea ca substantivul precedat de un astfel de cuantificator să fie articulat [ca în (22a)].

- (22) a. Și supt *toate doo creangurile* cîte un bumb să fie (po.1582, 263)
 b. în *toate șapte zile* (svi~1670, 270^v)

Așa cum se observă în exemplele (20a–p), (22b), nearticularea substantivului postpus lui *tot* se regăsește atît în texte originale, cît și în texte traduse. Pentru explicarea formelor nearticulate din construcția cu *tot*, întîlnite mai frecvent în secolul al XVI-lea, trebuie luată în considerare influența modelelor străine (vezi Stan, 2015, p. 600 și bibliografia). De pildă, inexistența articolului în slavonă este relevantă pentru o serie de texte în care substantivul însoțit de *tot* este nearticulat.

Analizînd în perspectivă tipologică și diacronică distribuția cuantificatorului *tot* în raport cu articolul definit, Stan (2015) arată că româna a pierdut tiparul fără articol, întîlnit și în alte idiomuri vechi romanice.

Structurile fără articol din limba veche pot fi referențiale—în poziții argumentale sau după prepoziție⁹—, dar și nereferențiale (vezi Stan, 2015, p. 600 pentru lectura referențială și nereferențială a structurilor cu *tot* + substantiv nearticulat). Nearticularea, ca și articularea substantivului din structura cu *tot*, nu ține seama de distincția generic (23a) vs nongeneric (referențial) (23b).

- (23) a. În *toate dzile* miluiaște și împrumut dă dereptul și sãm<î>nța lui în blagoslovenie va fi (ph.1500–10, 32^r)
 b. Fură lacrămile meale mie pînre dzua și noaptea cîndu grăiia mie în *toate dzile* (ph.1500–10, 35^v)

4. Concluzii

Aspectele morfosintactice semnalate—ilustrate atît de textele originale, cît și de cele traduse—dovedesc variația mare de comportament a indefinitului *tot* în limba veche, variație care s-a diminuat pînă în limba actuală, păstrîndu-se doar în unele situații, iar în altele dispărînd.

La nivel morfologic, variația privește, pe de o parte, modalitățile concomitente sintetică, analitică și mixtă de marcarea a cazurilor oblice la singular (*toatei* + substantiv la genitiv-dativ, *a/la/de toată* + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, *a toată* + substantiv la genitiv-dativ) și la plural (*tuturor(a)*, *a/la/de toți/toate* + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ, *a toți/toate* + substantiv la genitiv-dativ), pe de altă parte, includerea inconsecventă a particulei finale *-a* în structura formei de genitiv-dativ plural. În limba actuală, variația în realizarea genitiv-dativului s-a limitat numai la formele de plural *tuturor(a)* vs *a/la toți/toate*, iar variația formală $\pm$ particula *-a* se păstrează doar în cazul pronumelui (adjectivul excluzînd particula *-a*).

La nivel sintactic, se înregistrează variația mai mare de topică a acestui cuantificator, permisă și în grupări care în limba actuală au topică fixă (de exemplu, *tot* + pronume personal, alternativul *alt* + *tot*), și variația structurilor cu *tot* sub raportul articulării substantivului cu care acesta se combină. Cuantificatorul *tot* a pierdut o serie de particularități sintactice specifice limbii vechi, dintre care cea mai evidentă este capacitatea de a selecta un substantiv nearticulat.

⁹A se compara exemplele (20o) și (20p), unde, deși substantivul cu care se construiește cuantificatorul este nearticulat (*cias*, *podoabe*), lectura este diferită: în (20o) nereferențială, iar în (20p) referențială. În română, absența articolului după prepoziție se poate corela cu citirea definită a numelui (Nedelcu, 2013, p. 459–461).

Bibliografie

A. Corpus

- AD.1722–5 = Antim Ivireanul, *Didabii*, în *Opere*, ed. G. Ștrempele, Editura Minerva, București, 1972.
- BVS.1763 = Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri*, I. *Viața lui Scanderbeg*, ed. E. Timotin & O. Olar, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2013.
- CazV.1643 = Varlaam, *Cazania*, ed. J. Byck, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943.
- CC¹.1567 = Coresi, *Tîlcul evangheliilor*, în *Tîlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Editura Academiei, București, 1998.
- CC².1581 = Coresi, *Evanghelie cu învățătură*, în *Carte cu învățătură (1581)*, vol. I, *Textul*, ed. S. Pușcariu & Al. Procopovici, Atelierele Grafice Socec, București, 1914.
- CDicț.1691–7 = Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. A.-M. Gherman, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2001.
- CIST.1700–50 = Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, în *Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. O. Dragomir, Editura Academiei Române, București, 2006.
- CL.1570 = Coresi, *Liturghier*, ed. Al. Mareș, Editura Academiei RSR, București, 1969.
- CLM.1700–50 = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.
- CM.1567 = Coresi, *Molitvenic*, în *Tîlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, Editura Academiei, București, 1998.
- CS_{IV}.1590–602, CS_{XI}.1583–619, CS_{XV}.1619 = *Codex Sturdzanus*, ed. Gh. Chivu, Editura Academiei Române, București, 1993.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș și Al. Roman-Moraru, Editura Academiei Române, București, 1979.
- DPar.1683 = Dosoftei, *Parimiile preste an, Iași, 1683*, ed. M. Ungureanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.
- DRH,B = *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, Editura Academiei Române, București, vol. XXXVIII (1653), 2009.
- DVS.1682–6 = Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, ed. R. Frențiu, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 2002.
- FD.1592–604 = *Floarea darurilor*, în Roman Moraru, Al. (ed.) (1996). *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1, Editura Minerva, București.
- FN.1693–704 = *Foietul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu (1693–1704)*, ed. E. Virtosu, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1942.
- MC.1620 = Mihail Moxa, *Cronograf*, în *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1989.
- NL~1750–66 = Ion Neculce, *Letopisețul*, în Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Jordan, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, ed. a II-a, 1959.
- NT.1648 = *Noul Testament*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 1998.
- PH.1500–10 = *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheție & M. Teodorescu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- PO.1582 = *Palia de la Orăștie*, ed. V. Pamfil, Editura Academiei Române, București, 1968.
- Prav.1646 = *Carte românească de învățătură, 1646*, ed. A. Rădulescu, Editura Academiei, București, 1961.
- Prav.1780 = *Pravilniceasca condică, 1780*, ed. A. Rădulescu, Editura Academiei, București, 1957.
- SVI~1670 = *Varlaam și Ioasaf*, în Stanciu Istrate, M. (2013). *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche: Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București.
- ȘT.1644 = *Șapte taine a besecerii, Iași, 1644*, ed. I. Mazilu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012.

B. Referințe

- Croitor, B. (2015). *Pronumele* [Secolul al XIX-lea], în Chivu, Gh., Pană Dindelegan, G., Dragomirescu, A., Nedelcu, I. & Nicula, I. (eds), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, ediție revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București, p. 121–172 [ediția I: 2012].
- Frâncu, C. (2009). *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași.
- Giurgea, I. (2010). *Pronoms, déterminants et ellipse nominale. Une approche minimaliste*, Editura Universității din București, București.
- Giurgea, I. (2013). *The syntax of determiners and other functional categories*, în Dobrovie-Sorin, C. & Giurgea, I. (eds), *A Reference Grammar of Romanian*, volume 1: *The Noun Phrase*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, p. 97–174, [Crossref](#).
- Nedelcu, I. (2013). *Prepositions and Prepositional Phrases*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, Oxford, p. 451–465.
- Nedelcu, I. (2015). *Substantivul* [Secolul al XIX-lea], în Chivu, Gh., Pană Dindelegan, G., Dragomirescu, A., Nedelcu, I. & Nicula, I. (eds), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, ediție revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București, p. 37–62 [ediția I: 2012].

- Nicolae, Al. (2016). *Cuantificatorul*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, p. 374–378 [ediția I: 2010].
- Pană Dindelegan, G. (2013). *Flexiunea cazuală – între analitic și sintetic. Cardinale și cuantificatori non-numerici în româna veche*, în „Limba română”, vol. LXII, nr. 2, p. 159–173.
- Stan, C. (2015). *Proprietăți sintactice ale adjectivului tot în limba română veche*, în Pomian, I. (coord.), Mocanu, N. (ed.), *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice. Omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*, Editura Scriptor și Editura Argonaut, Cluj-Napoca, p. 595–603.
- Stan, C. (2016a). *The article and other determiners*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, Oxford, p. 288–304, [Crossref](#).
- Stan, C. (2016b). *Pronominal quantifiers*, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, Oxford, p. 352–356, [Crossref](#).